

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Szeli István

A kristálytisztá költői tudat versei

Pap József: *Ráadás és maradvány*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2006

Szinte döbbenetes, hogy az utóbbi években mily gyakran jutunk el a tegnapi még duzzadó költői erőktől táplált eleven alkotófolyamatok profán összegezéséhez. Ahhoz a ponthoz, ahol gyarló embersorsunk kényszerűségéből már nem folyamatként fogjuk fel a létezés elénk táruló látványát, hanem egy életmű körülhatárolt, zárt tömbjét látjuk benne, amelyben már nem a mozgó, változó s folyton megújuló erővonalak hatása jut érvényre, hanem a kiteljesedett egész, létünk summája, összegezése, foglalata, embervoltunk végső értelme tárul elénk.

E korántsem derűs gondolatokat valójában nem Pap József versgyűjteményének a posztumusz kiadása kelti életre e sorok írójában, hanem maga a költő, a nemrég még velünk együtt vergődő és reménykedő ember, a kor- és pályatárs, de akinek a versében az őt körülvevő s egyre zsugorodó parányvilág már csak „ráadás” és „maradvány”.

Hovatovább fél évszázadig jártam Pap József költészetének a nyomában. Egyrészt professziómból kifolyólag: mint zsűritag, pályázati bizottságok vagy kiadványvállalatok felkért szakvéleményezője, legtöbbször és legszívesebben azonban mint verskedvelő magánember. E többféle s alkalmyszerűen változó funkciók közös nevezője azonban mindvégig azonos maradt, amit most e végső aktus fogalmazásakor is hangsúlyozni kívánok: a korunk és életünk mikrovilágából alkotott nagy költészet megteremtője. Ezt próbáltam felvázolni az alábbi sorokban is, amelyek írásakor még magam sem gondolhattam, hogy posztumusz kiadványt méltatok.

Pap József költészetére nem jellemzőek azok a vonások, amelyek az úgynevezett „fejlődéslírára” érvényesek. Ez azt jelenti, hogy sem képvilága, sem tematikája, de még kifejezőeszközei tekintetében sem folyton terebélyesedő, gyarapodó, méreteiben mind tágabb és változatosabb költői glóbusz látványát tárja elénk. Ez a megállapítás azonban (még ha önellentmondónak látszik is) Pap József költészetének olyan pozitívumáról tanúskodik, amit korunk emberének esztétikai ismérvei, kritikai szemlélete és értékkritériumai nemigen méltányolnak, hisz a „korszerű”, a „haladó”, a jelen igényeihez alkalmazkodó és témaköreiben is ilyen elvárású irodalmi tudat híveinek a számára aligha jelent minőségi értéket az ember „ébredésének” az az állapota, amelyben a kristálytisztá költői tudat a maga célját ebben jelöli meg: „... merő / Ébredlét vagyok / És színjőzanul / Rovom soraimat / Hogy az értelem / Ne leljen bennük / Semmi kivetnivalót” (*Az erőszakos szó*).

Egyedül ez az álláspont, az ilyen magatartás teszi lehetővé, hogy a költői szó nem válik az élet véletlenjeinek a játékszerévé, a létezés háborgó hullámainak a prédájává. Még megelégedésünkre szolgál, hogy Pap József a *Ráadás és maradvány* című kötetében (még címében is) ezt a költői alapállást ismerjük fel: az önmagához hű, önmaga emberi habitusához mindvégig ragaszkodó költő szól hozzánk, az az ember, akit már mintegy ötven esztendeje úgy ismertünk, mint aki nem a lét mélységeiben és magasságaiban, még kevésbé a tér és az idő roppant dimenzióiban keresi (s végül találja meg) önmagát, hanem a velünk és bennünk élő parányvilágot, annak összefüggéseit, elemeinek a rendszerét tárja föl, ami a költő szava nélkül talán örökre rejtve maradt volna mindannyiunk számára. Korábbi köteteinek a címei is többnyire erről a szándékról beszélnek: *Rés*, *Véraláfutás*, *Jegy*, *Kert(v)észének* stb.

Mindezekre a versekre (éppúgy mint a legújabb, immár posztumusz kötetbe soroltakra is) érvényesnek tartjuk, amit a *Rés* című első Pap-kötetről írtunk: „Az ismeretlen létezés tárul fel s fordul felénk új arcával ezekben a versekben, s megvilágosodnak bennük dolgaink kohéziója, vonzástörvényei, a költőileg interpretált világ egész mozgástana: láthatóvá lesz az egész rejtőzködő lét. Ebben az összefüggésben érezzük a kötet cím jelképi jelentését is végtelenül pontosnak és kifejezőnek: valóban rést ütött az ő (és a mi) nem látott vagy nem eléggé meglátott világunkon, és segített kimondani énünk szétporló, foszlékony tartalmait.”

Az itt mondottak azonban korántsem arról beszélnek, hogy Pap József ismétli önmagát, vagy hogy képtelen megszabadulni egy valamikor kánonként tisztelt, egyedül lehetségesnek elfogadott önkifejezéstől. A szókészlet, a szavak kapcsolása és rendjük kialakítása, a képzetek újszerű társítása, a fogalomvilág változása, de még a meg-megújuló szóképek is – mindez és még sok egyéb versépítő elem félreismerhetetlenül Pap Józsefé, az ő kézjegyére vall, noha állandóan váltakozó és újszerű variánsként. Ez tette költőnk versírását oly sajátossá, egyénivé, összetéveszthetetlené újabb kori költészetünk történetében.

Befejezetlen történetek után

Apró István: *Az a nap. Ezredvégem történetei.* Forum, Újvidék, 2006

A hagyományos értelemben vett (történelmi) regény (*Küldetés*, 1988; *Három folyó*, 1989) és a különböző kisműfajok sorából regénnyé (brikett-regénnyé) ötvöződő korrajz (*Regénybrikett*, 1993) műfajváltozatai után Apró István új könyvét leginkább „novellasor”-nak, vagy „novellakompozíció”-nak nevezhetnénk. Kompozíció abban az értelemben, miszerint a *Bevezető* és a címadó (a kötetben utolsónak közölt) novella között elhelyezkedő szövegek meghatározott rendszer, időrendi és tematikai megfelelések szerint rendeződnek sorba.

A kötet középső és legterjedelmesebb ciklusának (*Az első rekesz ura*) legkorábbi darabja 1977-ben, vagyis egy év híján három évtizeddel ezelőtt íródott, míg a legkésőbbi dátum (a *Fehér-fekete madarak* datációja) 1987. Az évtized novellatermését a *Terméketlen évek* című fejezet három szövege és *A szerb ember* című, ugyancsak három novella alkotta szövegegység fogja közre. Az első rész a kilencvenes évek, míg az utolsó három írás 2000, illetve 2001 terméke. A kronológiai rendet tematikai összefüggések nyomatékosítják. A nyolcvanas évek téma- és nyelvkereső sokféleségét, eltérő színvonalú prózakísérleteit a kilencvenes évek – egzisztenciális és alkotói válságokból következő – otthontalanság- és kilátástalanság-érzete váltja fel, illetve váltaná fel prózaírásában – ha lenne. Minthogy ez az évtized az írói terméketlenségé volt. A harmadik fejezet szövegei az új nyelv és világ megtalálását jelzik.

A 2002-ben keletkezett *Bevezető vagy valami olyasmi, ami az elejére való* sajátos írói vallomás: beszámoló egy alkalmazott nyelv, egy beszédmód lehetőségei elsikkadásának. „Pontosan emlékszem arra a napra, amikor meghaltam – mintha tegnap lett volna.” – hangzik a szöveg első mondata, amely az „elbeszélő halálát”-t jelzi. A szöveg kulcsszava a *történet*, jelzői a *meddő* és az *elvetélt*. Azt a tíz-tizenkét évet jellemzi vele, amely elbeszélői szempontból a „nehézkés és nyúlós” várakozás, a tetszhalál időszak volt. Az elbeszélői csönd természetét, mibenlétét írja le: „Több, akár sok történet is összegyűlhet, de az ember elfelejti a haszontalanul, meddően gyűlő történeteket. Elfelejti, másokat gyűr az agyába, azután azokat is előbb-utóbb elfelejti. Némelyiket egy darabig leírtam – többnyire csak az elejét, éppen csak néhány monda-

tot, mintha egy lélegzetre el akarnám mondani az egészet. Nem vázlatot, tartalmat, hanem a kész történet kész indítását, így hát a többit megint csak elfelejtettem. Egy csomó frappánsan indított befejezetlen történetem van.” (5–6.) De ugyanez a szöveg tájékoztat bennünket az elbeszélhető történetek megtalálásáról, folytathatóságukról is. Amely történetek sajátos módon ugyanazok, mint az évekkel korábban abbahagyottak, „elvetéltek”. „[...] Ám ennél komolyabb történeteket is hagytam a kezeim közül kicsúszni. Volt például egy, amelyből ezt az öt-hat mondatot jegyeztem fel: Az a nap úgy kezdődött, hogy [...] Mit akarhattam ezzel? Talán ezt akartam újra elmondani: Nem vagyok, még mindig nem vagyok itthon errefelé, s valószínűleg már nem is leszek soha.” (7) Erre, az azonosak („napok”) sorából kijelölő jelzővel kiemelt vonatkozásra („az a nap”) íródik rá – méghozzá két változatban – a hosszú évek terméketlenségét megváltó történet: egy meghatározott nap története, mely az idegenségélmény abszolutizálódásával egyenlő, de épp ennek a végérvényességnek a definiálódása vet véget alkotói meghasonlottságának, a termékeny életre képtelen időszaknak, s avatja témává a legkézenfekvőbb jelenséget prózaírásában: a hiányt; a haza, a ház, az otthon hiányát, épp azt a dolgot, ami a „terméketlen évek” kiváltója (is) volt.

A kötet második szövegegységének (valójában ez a bevezető utáni első fejezet) meghatározó szövege a *Terméketlen évek* című, amely ugyancsak egy – tipográfiaiailag is kiemelt – szövegtörredéssel kezdődik. Az egykori elbeszélő-alteregő, a *Regénybrikett* TB Tihamérja, a kafkai jelzetű TBT lép benne színre. (Olvasói hozzáállásunk is változhat az évek során: a regény megjelenésekor kifejezőnek, s a korra utalónak találtam a Tiszabácskunszentjászrévi Bódog Tihamér nevet, most – a novelláskötet megjelenése kapcsán – újraolvastva a művet, inkább kimódoltnak, s ezért a szövegvilágot hiteltelenítőnek gondolom.) TBT nyelve és történetei azonban már fél évtizeddel a regény megjelenése után sem funkcionálnak, nem használhatók fel. A „dolgok nyitját” – gondolja TBT – „a világban, a kavargó történetekben” kell keresni: „Azok a történetek megestek és előidéztek emezeket, vagyis a változásokat itt bennem. Akkor viszont mégiscsak akad itt írniaivaló – mondta a tükörnek TBT, és visszaballagott a papírhoz.” (12.) A folytatás kudarcát, azaz TBT-nek mint elbeszélőnek az elhallgatását a *Terméketlen évek* című novella második, 1998-ban keletkezett része magyarázza. A későbbi narrátor „a madártávlat krónikus hiánya”-ban, illetve a „ködben járás süket kétségbeesése”-ben látja az elbeszélés csődjének kiváltó okát. Mi jellemezte a kilencvenes évek történetét? Hontalanná válás és háborúk. Az előbbi jelenséggel az elbeszéléshez szükséges hiteles tropikus alakzatok (pl. a térből és a tájból eredő hasonlatok) veszték el: „Elveszítetted az otthonod, gyermekkorod kedvenc tárgyait, elveszítetted a szülőföldedet, az emberi közeget, amelyben felnőtél és amelyben meghalni szerettél volna, elveszítetted a múltad jelenestül, jövőstül – de ez

nem téma. Ez csak van.” (13.) Másrészt a történések uralma, a tőle való elhatárolódás hiánya okozhatja az alkotói válságokat. Mert a történet, amely „magába falt”, nem okvetlenül a te történeted: „Nem írhatok a háborúról, mert nem az én lelkemben dült. Nem írhatok a káoszról, mert az csupán tönkretett.” (13.) – állapítja meg az elbeszélő. Persze már TB Tihamér is jócskán otthontalan, múlt nélküli, és egyben kilátástalan jövőjű fiatalembert csellengett Újvidék utcáin a hetvenes években, amelyeknek kórtörténetét írta meg a brikettregényben. De akkor még rendelkezésére álltak teremtő eszközei: egy térspecifikus nyelv és a történések szövevényét áttekinthetővé alakító távlat, a rálátás távolsága.

TB Tihamér egy mondat felidézése kapcsán („Az árulás mindenkor kisserű cselekedet, de a miénk itt többszörösen is kicsinyes, nyálás és szánni való”) megjelenik még a könyv utolsó harmadában, a *Férfikor* című szöveg 40-nel jelzett passzusában. (A számok feltehetően az emberélet évtizedeit jelzik.) Az újvidéki otthontalanság-élmény történetként való ellehetetlenülésére, kezdemény-mivoltára ad utólagos magyarázatot: „A regényhős a maga idejében a hetvenes évek szánalmas, közmegegyezésen alapuló árulásáról firkantotta azt a bizonyos sort a papírra, és akkor még sem a regényíró regényhős, sem a valódi regényíró nem sejtették, hogy az még csak a vérszegény kezdet és az elkövetkező évtizedek árulástermelése mellett az a hajdani úgy eltörpül, annyira homályba vész, mint mondjuk egy kiadós gyermekkori verés, vagy eltitkolt gyenge osztályzat rossz emlékezete”. (151.) Az írással való küzdelem oka feltehetően a TBT-történetből való meríthetőség végességéből is fakad. Apró István író túlságosan nehezen „vetkezte le” kimerült alteregóját, s csak körülményesen szabadult meg a már „kiírt” történettől.

Az idegenség-élményt jelöli meg szervező motívumként címében is a következő novella: *Idegen szemmel*. Látószövege kettős, amely egyszerre kétféle beszédmódot is eredményez a próza terén belül. Egyrészt a szemlélődő, kívülálló elbeszélő (mert elhagyta szülőföldjét és más földön keresett új helyet magának) otthontalanságról szóló magánbeszéde nyer formát, másrészt hallgatójává válik egy másik „idegen”-nek, a saját földjén – legalábbis lelki értelemben – földönfutóvá vált ember monológjának. A gyökértelenség- és üresség-élmény e novellában – a holtak emlékezete kapcsán: „lehet, hogy az alatta nyugvók ettek a vén almafa gyümölcséből, nyesegették ágait” (22.) – szinte metafizikai távlatot nyer. Hiszen egy asszony kijelenti, miszerint: „Elementek már azok onnan”, azaz „Sose maradnak annyi ideig. Tudok nem egy esetet, amikor felnyitották a kriptát, és nem találtak benne semmit. Semmit, érti? Csontokat se. Elementek.” (22.) Ez a nagyon döbbenetes, nagyon erős idegenség-élmény manifesztálódik előttünk képileg az öregember meséjében is, amely a „tapintható üresség” látványáról és tapasztalatáról szól. A történet

paradoxona, hogy ez a fajta „üresség” nem váltható meg sem a távozással (a térbeli távolsággal), sem a halállal: „Hova is mehettek volna? Ebből a földből nem szabad elmenni.” (26.) *Az Ezer tőke sauvignon* című történet ugyancsak az otthonvesztés élményéről szól egy olyan földön – az elbeszélő szempontjából a második, megtaláltak hitt otthonról van szó –, amely hosszú ideig a „béke metaforája” volt, ahol a hagyományok („petúniát és vasrózsát ültetnek a példásan megművelt szőlősorok végére”) és az életforma is az állandóság fogalmát feltételezi: „...volt idő, amikor a népi emlékezet századnyi távon is megőrizte annak a nevét, aki új szőlőkertet adott a világnak. Nemzedékeken átszövődő nemes befektetés. Ezen a tavaszon ezer tőke sauvignonnal kevesebb ver gyökeret a Drávaszögben, ennyivel szegényebb leszek barátimmal, a világgal együtt. Ötven-hatvan év sok-sok békés, bearanyozott pillanata foszlik előre semmivé – utódaink számára is.” (29.) Erre a történetre csatol majd vissza („Láttam az orvul, lesből megtámadott, kiégett rendőrautókat...” [28.]) a címadó novella, amelyben az elbeszélő eltéved az ismert, de otthontalan nagyvárosban, miközben furcsa élmények, látomásos és valós „hulla-látás”-ok, hallucinációk és balesetek látványa keríti hatalmába. „Az a nap úgy kezdődött, hogy több kilométeres dugóba kerültem az elővárosban. [...] Az a nap úgy kezdődött, hogy a parkolóban a munkahelyemre menet, a gyalogátkelőnél egy erősen kifestett arcú női hullát láttam egy előttem veszteglő kocsiban.” (159.) Ez lesz majd a töredékben hagyott TBT-élmények és alkotói hiátusok utáni megtalált beszédmód.

A kötet legjobb, legerősebb szövege mindenképpen *A szerb ember* című. Ha az előbbi novellák kulcsmotívuma az idegenség, az otthontalanság és az üresség volt, akkor ennek központi eleme a *határ* jelentette köztesség. A kibontakozó történet tere az országhatár, cselekménye a határjárás, a határok közötti csellengés, élménye (a határon való) vissza- és elutasítások sorozatából következik. Alcíme szerint: *Bevezetés a földönfutásba, kezdőknek és haladóknak*. Tanulsága az – s megint az idegenség alakzatai kerülnek előtérbe – miképp válhat hontalanná, földönfutóvá szülőföldjén az ember (szerb és magyar egyaránt), s miként rekesztődhet ki a sajátnak hitt közösségből, az anyaországból például. Hogyan válnak emellett járhatatlanná a kultúrák között vezető utak, jelképes hidak. Többek között azért is ez a kötet legerőteljesebb novellája, mert szinte már nem is csak az. Esszé és értekezés is a hontalanságról.

Értekezésekben, elemzésekben már jelölik a vajdasági magyar irodalomban nyelvet alkotó határ-élményt, illetve tündérlak-effektust. Ez utóbbira (az elveszett világ nosztalgiájára) reflektál Apró elbeszélője is, amikor megjegyzi: „Egyvalamiről írhatok, a káprázatról, ami a szemem előtt rezeg, ami még recheartyámon dereng, egy éppen eltűnő világról adhatok számot, mint az

igazi krónikások. TB Tihamér jól teszi, ha felkötí Rezeda Kázmér ódivatú nyakkendőjét, ugyanő rézgombos sétapálcáját hóna alá csapja, és elindul a szelíd lámpafényes téli, őszi, nyári vagy tavaszi éjszakába, és bejárja kedvenc, ámde rég elmúlt helyeit...” (13.)

A könyvet végig úgy olvastam, mintha a középső, terjedelmes kispróza- és novellásor nem volna benne. Ezek a kísérletek ugyanis nem tudtak megszólítani és felkelteni érdeklődésemet. Nem tudom, vagy csak sejtem, miért kerültek a kötetbe. Biztos, hogy nélkülük nagyon vékony lett volna ez az Apró-könyv, viszont sokkal egységesebb, átfogóbb, ballasztanyag nélküli olvasmányt, élményt közvetített volna felénk.

Szombathy Bálint

EKG-szonett

Szűgyi Zoltán: *Vagyok, aki vagyok*. Új Mandátum, Budapest, 2006

Szűgyi Zoltánt csendes, halk szavú költőként ismerjük. Nemcsak azért, mert viszonylag ritkán jelentkezik a nyilvánosság előtt, hanem mert a hangja végtelenül szerényen szólal meg, művészi habitusából fakadóan. Legutóbbi verseskötetét az alábbi sorokkal zárta: *úgy szeretnék szólni / hogy el / ne hangozzék a szó / vagy talán / – már – / úgy se...* Újabb könyvében – a saját EKG-jából szonettet formázva – most hetvenhét különböző nyelven nyilatkozik meg, mondhatnánk hangtalanul, beteljesítve az elnémulás fent jelzett szándékának elemi feltételeit. A *Vagyok aki vagyok*ban tehát még alaposabb és szélsőségesebb, a korábnál is radikálisabb nyelvi szűkítéshez folyamodik, hiszen elnémítja magában a kimondható szavakat, erőteljesen a nihil felé mozdulva el. Hogyan lehetséges mindez? Hogyan jeleníthető meg a csend a hetvenhét nyelv látszólagos bábeli hangzavarában és világunk egyre ingata-gabb értékrendjében?

Mint mondtam, a forma szonett, tökéletes nyelvi zárvány a maga csukódottságában, kötött alaktani behatároltságában. Rosszabb esetben tovább nem feszíthető keret, a jobbikban pedig némileg még tágítható aura, amelynek pereme már nem annyira éles, inkább pórusos, szórtabb, amolyan „műfajfeszető”. Vagyis nyitottabb más alakzatok felé. Ha nem is szótagszám és rímképlet, hanem nyelvi eredet tekintetében. Azáltal ugyanis, hogy Szűgyi

elveti a verbális anyagot és a szabványos formát – mint valami ólomöntő vagy nyomdai tömöntő – cikázóan ritmikus, úgyszintén szabályos vonalakkal tölti fel, rendszert hoz létre a rendszerben, egy nyelvi mátrixot teremt, amely ugyanazt jelenti, attól eltekintve, melyik nemzeti nyelvet rendeljük mellé. A költő szívverése ez, a valójában legegységesebb emberi nyelv, amely az életet, a biológiai létet szimbolizálja az emberi faj egyedének létén keresztül.

Az írott és kimondható szót a verbális hangzás lehetőségeit felülmúló, egyenletesen pulzáló grafikai jel, a hullámgörbe helyettesíti be, amelynek ugyan van elektronikusan átfordítható hanglenyomata, ennek visszaadására azonban az emberi hangképzés túl korlátozott. Szűgyi a vonalírás tartományát odahagyva elmozdul a voko-vizuális költészet felé, annak ideográfiai tájain barangolva lel rá a tökéletes nyelvi alakzatra. Az elektrokardiogram a metanyelv egyik legáltalánosabb szintjének felel meg, amennyiben ugyanazt jelenti mindegyik nyelvben és kultúrában. Semmi sem rakható mellé, semmi sem helyezhető rá, ez maga a pusztá életjel, lenyomata annak az energiának, amely a mindenkori emberiség valamennyi egyedében a biológiai hajtómű zörejeként megállás nélkül lüktet, és amikor valamelyik elhal, máris ott van nyomában a másik, hogy tovább vigye az élet eme örök jelét. Olyan, mint az élőlánc, sőt, minden bizonynyal a legélőbb. Kézből kézbe adjuk át egymásnak az életet, ahogyan a nemzedékek elhalnak, és az utódok újjászületnek, tovább víve az életet. A szív dobbanása egyidejűleg minimalista és monumentális. Nincs még egy forma, amely egyszerre és ekkora mértékben magába csukná ezeket a végletes (m)értékeket, mint az emberi szív.

A költő mintha visszavonulna pusztá emberi létébe, egyre inkább elhallgat, hogy csak a belső felismerésre és hangra figyeljen, amiről úgy gondolja, kifelé immár nem irányítható, elég, ha önmagában, mint valami véges formában, zárt rendszerben ülepedik le. A költő már csak szívének a dobbanásait figyeli; amíg szívét lüktetni érzi, addig költői önmagát is birtokolja, költői lényét is őrzi – még ha csak emlékezetként is –, amit senki sem kérdőjelezhet meg, és nem is vehet el tőle. Ez egy olyan tapasztalat, amely nem tartozik senki másra, egy nagyon sajátos tudat- és létforma. Itt megy át a költészet a legszebb érzéki – nem pedig spekulatív! – filozófiába, itt merül el a tudat önmaga létébe, ami minden és semmi egyszerre. Ez összehasonlíthatatlanul több, mint az üres könyv és festővászon, a hangtalan hanglemez és a láthatatlan műalkotás. Az alkotó nem beszél, hanem egyszerűen csak létezik. És ebből a belső pecsétjéből – a saját csupasz létéből – következik a „vagyok, aki vagyok” létbőlceleti jelmondata, amely – a legnagyobb természetességgel – összecseng magával a feddhetetlen isteni kinyilatkoztatással (Mózes II, 3.14).

114 Szűgyi a 4+4+3+3 rendezői elve alapján hozza létre a maga univerzális mátrixát, ebben a tizennégy sorban vibrál az elektrokardiogram hullámvona-

la – az emberi test rímképlete –, megteremtve a szív látható nyomát, a szerző életjelét. És ez a végleges grafikai struktúra ismétlődik mindegyik oldalon, hetvenhétszer, az azonosság tökéletes ritmusában, a repetitív művészet alkotói elvének szellemében. Mindegyik táblakép – mert hát annak is nevezhető – azonos önmagával, de a többivel is. A hetvenhét egy választott szám, és nem foglalja magába valamennyi beszélt, illetve élő nyelvforrást. A „vagyok, aki vagyok” címként jelenik meg a nyomtatott formában ez eddig fellelhető szentírásokból, belefoglalva a főbb vallási irányokat, úgymint a keresztényt, a mohamedánt, a hindut stb., ütköztetve, megfeleltetve, egymáshoz rendelve őket. A lehetséges kulturális, nyelvi és vallási ellentétek a „vagyok, aki vagyok” szemantikai azonosságában mintegy feloldódnak, semlegesülnek. A költő ez úton hirdeti és vallja, hogy „minden ember, minden nyelv egyenjogú és egyenrangú”, mindegyik emberi élet egymás mellé állítható, és egymásnak a tükrében visszanézve minősíthető. A „vagyok, aki vagyok”-ból így hát természetesen a „vagy, aki vagy” gondolati reflexiója következik, legalábbis a szentbeszédnek abból a tételéből kiindulva, hogy isten az embert a maga képére teremtette.

Szűgyi Zoltán a költészet létminimumának határvonalára ért, könyvében mindössze három szó bukkan fel megszámlálhatatlan emberi kultúra nevében. Kíváncsian várjuk, vajon záradékként tekinthetünk-e erre a kötetére, avagy megleli benne a visszaút távlatát is. Vagyis, szándékában áll-e még egyszer valaha is visszatérnie a kinyilatkoztató költészet tájaira, az emberi beszéd bizonytalan talajára? Mint olyannak, aki már eljutott a bizonyosságig.